

Олекса Тихий знав про трагічне сьогодні

Зусилля уродженця Донеччини щодо розвитку української мови актуальні й досі

Для Олекси Тихого українська мова була чинником, що єднає тисячолітню історію рідного народу, виявляє його національно-ментальну сутність, створює національно-територіальну неперервність. Обстоюючи всебічні права української мови, її статусну роль у суспільному просторі держави — на той час декоративної УРСР, він одним з найактуальніших завдань вбачав у межах чинних законів усіма силами протидіяти активній русифікації.

Так, у «Роздумах про мову та культуру в Донецькій області» Олекса Тихий наголошує: «Для мене, для кожного українця мова має стати святиною, найдорожчим скарбом. А для кожного з національних меншостей обов'язково її знати, хоч і не вважати святиною, якою для нього має бути його рідна мова».

«Я ставлю собі питання: чому?»

У зверненні до редакції газети «Радянська освіта» він констатує неприродний стан української мови на Донеччині: «В Донецькій області зовсім нема або майже нема українських шкіл та дошкільних закладів, не демонструють художні кінофільми українською мовою, в тім числі українських кіностудій. Бібліотекарі, працівники книгарень, музеїв, палаців культури не знають української мови або зневажають її. Установи та підприємства послуговуються тільки російською мовою. Отже, практично проводиться дискримінація українців Донеччини і, звичайно ж, це веде до зниження рівня культури, моралі».

Визначальний у такій складній ситуації, лукаво нав'язуваній усіма керівними структурами, заклик «кожного українця до свідомої праці на користь рідного народу, Батьківщини, України». Олекса звертався до «кожного не українця області» із закликом: «Будьмо братами! Шануйте, поважайте мову, культуру, традиції народу, на землі якого живете, хліб якого їсте».

Такі резюмування Олекси Тихого постають висновковими після ґрунтовного аналізу мовної ситуації в різних школах Донеччини, що набули російськомовного статусу через запроваджену різними засобами російську, формування стереотипу вторинності національно-рідного, мовне відчуження дітей від батьків.

Автор вказує на причини переходу шкіл на російську мову викладання: «В Костянтинівці, Дружківці, Артемівську, Слов'янську, Горлівці, Жданові (тепер Маріуполь. — Авт.), а може, й у не названих мною містах Донецької області українських шкіл немає зовсім. У Донецьку, кажуть, є одна (на мільйон жителів). Дитячих садків українських нема зовсім, навіть в окремих селах вони стали російськими. Я ставив і ставлю собі питання: чому? Відповідь одна: так бажають

батьки і діти. А чому так бажають? Бо технікуми, ПТУ, виші, армія, підприємства, лікарні, крамниці, установи послуговуються російською мовою. Чи нормально це? На мою думку, ні. Адже німці теж без батога пішли за Гітлером, італійці — за Муссоліні і т. ін. І поплатились. І батьки, і самі діти поплатяться за свій вибір. Вони не винні, бо не знають, що творять. А не знають, бо цьому питанню мало приділяється уваги, особливо газетами, радіо, телебаченням».

Шовіністам у вишах не місце

У таких міркуваннях відчутною постає надзвичайна тривога, глибоке переживання за долю українського слова, а заявлені проблеми суголосні сьогоденню. Як пророче звучать його рядки, мовлені 1973-го в листі до голови Президії ВР УРСР: «Чи буде Донеччина через 10—20 літ складовою частиною української нації як форми спільності людей, об'єднаних єдиною територією, мовою, внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру? Думається, що не буде, якщо основний елемент духовної культури — мова — буде так інтенсивно витіснятися у всіх сферах життя, особливо в закладах освіти».

І продовжує: «Мені думається, що Президія Верховної Ради УРСР може видати указ про введення в усіх ПТУ, технікумах, вишах Донеччини викладання українською мовою всіх наук і предметів. Хто не хоче або не може вчитись українською мовою в силу шовіністичних чи міщанських переконань, хай шукає собі інших вишів чи технікумів в інших краях. Хай в окремих випадках замість доктора наук курс читатиме кандидат чи аспірант, але це конче потрібно. Та й можна сподіватися, що Донеччині в цьому допоможуть Київ та інші області, як це бувало і раніше».

Не секрет, багато хто й у сучасних умовах сором'язливо оминає такі твердження, а вони акумулюють повноцінне вирівнювання ситуації від самого початку постановня України як повноцінної держави.

1976 року Олекса Тихий закінчив роботу над рукописом «Мова — народ», який отримав схвальні рецензії донецьких університету та інституту післядипломної освіти, Інституту філософії АН УРСР, після чого надійшов до видавництва. Однак перешкодою друку, очевидно, став арешт автора. На жаль, усі примірники, крім одного — на цигарковому папері, зникли. Можливо, вони перебувають в архівах СБУ.

Копітка робота, активна громадянська позиція Олекси Тихого свідчать про його тривогу за українську мову, прагнення знайти якнайвагоміші аргументи на користь не лише її вивчення, знання, а й утвердження як повноцінної, повноправної. Попри постійні переслідування тих, хто боровся за рідне національне самовідродження, наш земляк продовжував титанічну працю — працю справді подвижницьку не лише тоді, а й нині.

Олекса Тихий аналізував промовисті історичні факти, простежував перебіг подій, що зумовили стан вжитку української мови в 1970 роки, ґрунтовно розглядав кількісно-статистичні показники перепису населення в межах колишніх СРСР, УРСР, Донецької області. Він визбирував усе те, що руйнувало мелодику рідного слова, засвідчувало

прагнення деяких дбайливців до інтернаціоналізації лексичного фонду всіх мов Радянського Союзу та запровадження в українській мові не властивих, неприродних для неї форм, не кажу вже про формування спільного термінологічного фонду для всіх мов колишнього СРСР. Навіть нині, на тлі сучасних численних нормативно-лексикографічних видань, відроджуваних словників початку та першої половини ХХ століття (особливо 1930-х), словник Олекси Тихого приваблює ґрунтовністю опрацьованого матеріалу, прагненням подати дуже вичерпно слова, які відповідають нормам української літературної мови, а вже потім пропонованих діалектизмів, запозичень.

Мовний світ Олекси Тихого притягує еволюцією, прагненням розширити силові вияви української мови. І парадоксально, що на 26-му році незалежності України вся творча спадщина Олекси Тихого залишається надзвичайно актуальною, а змінилися лише адресати офіційних звернень.

ДОСЬЄ «УК»

Олекса (Олексій) ТИХИЙ. Народився 27 січня 1927 року на Іжівка на Донеччині. Правозахисник, мовознавець, педагог. Закінчив філософський факультет Московського університету. Працював учителем у Запорізькій та Донецькій областях. Правозахисна діяльність стала причиною другого арешту 1977 Внаслідок звинувачень в «антирадянській агітації і пропаганді» «незаконному зберіганні зброї» (до помешкання підкинули гвинтівку) його позбавили волі на 10 років із засланням на п'ять років. Кілька разів оголошував голодування і тяжко хворів. Помер 1984 року в тюремній лікарні в Пермі. 1989-го його прах перепоховали на Байковому кладовищі в Києві.

хуторі

року.
та

років.

Післямова. Пророчі слова великого українця незламного Олекси Тихого ми наводимо сьогодні, в день, коли йому мало б виповнитися 90 років. І водночас у розпал так званої дискусії про мовне питання. Закон про мову давно на часі. Але ж не все так добре в нашому королівстві, де ми інколи боїмося власної тіні. Ось і нині три законопроекти на цю надважливу тему, які підготували народні депутати за найширшої участі науковців і представників виконавчої влади, викликали шквал ватної критики. Такі особи від чогось застерігають, щось радять. Але одразу стає очевидно, що з цих порад стирчать вуха відомо чий. Особливе захоплення викликають коментарі в соцмережах на кшталт «Це зменшить тарифи?», «Нагодує бідних?», «Дасть роботу?» Іншими словами, а коли буде ковбаса по 2,20? Ніколи. Бо вона вже була — з туалетного паперу, бо м'яса чомусь не було. Цей сплеск емоцій вкотре доводить, що країна нині між минулим і майбутнім. Минуле — це руський мір, що є правонаступником советського союзу. То куди прямуємо, панове?

Анатолій ЗАГНІТКО,
доктор філологічних наук,
для «Урядового кур'єра»